

УДК 811.161.2'38

*Ганна Баран,
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
філологічних дисциплін та методики їх викладання
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського,
(м. Чернігів, Україна)*

НАЗВИ РОСЛИН І ТВАРИН У ПОВІСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

У статті охарактеризовані всі флоро- і фауноназви, використані в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». Класифіковано виокремлені слова за значенням, морфологічною та лексикологічною належністю. Указано на вплив цих назв на мову твору та ідіостиль письменника. Лексичний склад повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» неможливо уявити без назв тварин і рослин, оскільки письменник не тільки робить їх фоном розвитку дії повісті, але й надає їм рис

персонажів. Без тваринного й рослинного світу, що його подає нам автор, складно було б прочитати усі експліцитні й імпліцитні смисли твору.

Ключові слова: флороназва, фауноназва, діалектизм, ідіостиль письменника.

В статье схарактеризированы все флоро- и фауноназвания, которые использованы в повести Михаила Коцюбинского «Тени забытых предков». Классифицировано данные слова по значению, морфологической и лексической принадлежности. Указано влияние этих названий на язык произведения и идиостиль писателя. Лексический состав повести М. Коцюбинского «Тени забытых предков» невозможно представить без названий животных и растений, так как писатель не только делает их фоном развития действия повести, но и наделяет их чертами персонажей. Без растительного и животного мира, что его представляет нам автор, трудно было бы прочитать все эксплицитные и имплицитные смыслы произведения.

Ключевые слова: флороназвание, фауноназвание, диалектизм, идиостиль писателя.

M. Kotsiubynskyi's art of writing is an invaluable treasure of Ukrainian culture, its great achievement in the realm of human knowledge of the world. Prose of M. Kotsiubynskyi is a new phenomenon in contemporary Ukrainian literature – and now requires a detailed study not only from literary, but also linguistic point of view. In his works writer requires consideration and analysis, but Ukrainian linguistics can boast numerous research on the issue.

Lexical peculiarities of M. Kotsyubinsky's story «Shadows of Forgotten Ancestors» are unimaginable without the names of animals and plants, as a writer not only takes the background of the development of the story, but also gives them character of traits. No animal and plant life that the author gives us would be difficult to read in the explicit and implicit meanings of the work.

Featuring Hutsul's living among nature, Kotsyubinsky calls a large number of plants and animals, the wonderful picture depicts the Carpathians, and in addition, has a special story of stylistic coloring.

Many of the words used in the story are a group of names of plants. This is understandable because a man himself is part of nature for centuries and is in very close contact with the outside world. Names of plants considered with different spheres of objective reality, and those that do not depend on man and his activities, the names of wild plants and those that people civilize. The author uses 303 names of plants in the story «Shadows of Forgotten Ancestors».

A special light is a story fauna that lives like living with a man, and a man cannot exist outside of this world. Names of plants writer uses in his work very often, giving the story the necessary color and stylistic coloring. In the story «Shadows of Forgotten Ancestors» Michael Kotsyubinsky 323 times uses animal names.

As we see in the story of Kotsiubynskyi «Shadows of Forgotten Ancestors» 667 times the author uses the names of animals and plants in 213 lexical units. Overall story has 15,936 used words, the same percentage of names of animals and plants high and nearly 5% of the total number of words in the book.

Natural for the story «Shadows of Forgotten Ancestors» is the presence of a considerable number of dialect to describe plants and animals. Vocabulary of hutzuls taken by Kotsyubinsky, he often says he or they understood from the context.

A large number of names of plants and animals take part in the author comparisons. As a comparison arose from associations, it is clear that most were compared with those closest: the plants and animals. Kotsyubinsky passes this feature national attitude in the story and uses comparison, the composition of which enters names of plants and animals.

In the story «Shadows of Forgotten Ancestors» M. Kotsyubinsky also is served by phraseology which structure enters names of plants or animals. Nominative system, found in the story M. Kotsiubynskyi «Shadows of Forgotten Ancestors», there is some specificity, primarily due to the fact that the action takes place in a special area, with only her characteristic flair and linguistic material.

Key words: *florotitle, faunatitle, vernacularism, idiostyle writers.*

Творчість Михайла Коцюбинського – неоціненний скарб української культури, її здобуток у царині людського пізнання світу. Проза М. Коцюбинського – нове явище в українській тогочасній літературі – і сьогодні потребує детального вивчення не лише з літературознавчого, але й із мовознавчого погляду. Мова творів письменника вимагає усебічного розгляду й аналізу, проте українська лінгвістика не може похвалитися численними розвідками з цієї проблеми. Можна назвати лише декілька праць із цієї теми, та й ті написані ще в середині та кінці ХХ ст. (П. Колесник «Коцюбинський – художник слова» [6] та В. Масальський «Мова і стиль творів М. Коцюбинського» [9]). Ґрунтовних праць про мову творів Михайла Коцюбинського взагалі немає, не кажучи про те, що й до сьогодні не укладений словник мови письменника.

Наша розвідка не претендує на повне й вичерпне дослідження мови творів Михайла Коцюбинського, а лише зачіпає один із аспектів його повісті «Тіні забутих предків», а саме: фауно- та флороназви, які автор уживає в названому творі.

В одному із листів до дружини Михайло Михайлович пише: «Взагалі я помічаю, що мені найбільше шкодять люди і нервове напруження. Природа, як і гуляння, навпаки, заспокоюють мене і дають здоров'я» (2, с. 144). Цю свою любов до природи чи не найбільше письменник демонструє в повісті «Тіні забутих предків», на сторінках якої людина й природа злилися в єдиний організм, у єдиний згусток світової енергії. Цей одвічний тандем М. Коцюбинський уміщує в одній фразі: *Так йшло*

життя худож'яче й людське, що зливалось до купи, як два джерельця у горах в один потік (1, с. 209).

Лексичний склад твору неможливо уявити без назв тварин і рослин, оскільки письменник не тільки робить їх фоном розвитку дії повісті, але й надає їм рис персонажів. Без тваринного й рослинного світу, що його подає нам автор, складно було б прочитати усі експліцитні й імпліцитні смисли твору.

Показуючи життя гуцулів серед природи, М. Коцюбинський називає велику кількість рослин і тварин, чим змальовує чудову картину Карпат, а окрім того, надає повісті особливого стилістичного забарвлення.

Чималою серед уживаних у повісті слів є група назв рослин. Це зрозуміло, оскільки людина сама є часткою природи і споконвіків перебувала у якнайтіснішому контакті з навколишнім світом. Флороназви в повісті пов'язані з різними сферами об'єктивної дійсності: і тими, які не залежать від людини та її діяльності, тобто назви дикорослих рослин, і тими, які людина окультурила. Загалом рослини М. Коцюбинський називає *зелень* (3 вживання (1, с. 179, 217)).

Назви рослин, які використано в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», можна розділити на такі семантичні групи:

а) назви ягід: *ягода* (1, с. 180), *афина* (1, с. 180), *тогози* (2 вживання (1, с. 180, 204)), *малина* (3 вживання (1, с. 179, 180, 220)), *ожина* (1, с. 204) (варіативність наведених назв спричинена діалектними відмінностями побутування номенів). Усього – 8 уживань;

б) назви фруктів: *слива* (1, с. 207);

в) найменування квітів і трав:

1) номінація квітів репрезентована апелюваннями на позначення родових понять: *зело* (2 вживання (1, с. 179, 209)), *зілля* (2 вживання (1, с. 179, 205)), *квітка* (8 уживань (1, с. 179, 186, 187, 189, 193, 194, 217)), *трава* (26 уживань (1, с. 180, 181, 185, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 198, 203, 209, 210, 214, 222, 223)), *травинка* (1, с. 179), *цвіт* (2 вживання (1, с. 217, 226)). 41 вживання;

2) назви видів квітів і трав: *бриндуша* (1, с. 193), *горішок* (вид конюшини) (1, с. 193), *грань (червона)* (тобто червона рута) (1, с. 189), *кульбаба* (1, с. 178), *лабуштан* (1, с. 185), *мак* (1, с. 182), *матриган* (1, с. 179), *невістувка* (1, с. 189), *одален* (1, с. 179), *підойма* (1, с. 179), *храбуст* (2 вживання (1, с. 193, 194)), *царівник* (1, с. 185). 13 уживань. Усього – 54 вживання;

г) назви дерев і кущів: *дерево* (8 уживань (1, с. 179, 181, 182, 185, 186, 187, 212)), *кущ* (1, с. 180), *бук* (2 вживання (1, с. 210, 212)), *гаджуга* (3 вживання (1, с. 179, 212)), *дуб* (1, с. 218), *жереп* (1, с. 190), *ожина* (2 вживання (1, с. 180, 181)), *смерека* (35 уживань (1, с. 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 198, 209, 212, 212, 218, 219, 220, 222, 223)), зменшене *смерічка* (3 вживання (1, с. 180, 185, 217)), а також збірне *смеріччя* (1, с. 220) та прикметник *смерековий* (8 уживань (1, с. 178, 179, 183, 189, 201, 209, 219, 222)). Усього – 65 уживань;

д) найменування сільськогосподарських культур: *біб* (1, с. 207), *бурак* (6 уживань (1, с. 185)), *буришка* (1, с. 199), *кукурудз* (1, с. 199) та *кукурудза* (1, с. 227), *мак* (1, с. 182), *часник* (1, с. 187). 12 уживань;

е) найменування нижчих та спорових рослин: *лишай* (2 вживання (1, с. 180, 193)), *мох* (8 уживань (1, с. 180, 181, 184, 190, 218, 219, 223)), *папороть* (2 вживання (1, с. 180, 218)). Усього – 12 використань названих лексичних одиниць;

ж) назви частин рослини: дерев: *галузка* (6 уживань (1, с. 179, 180, 181, 182, 219, 220)), *гілля* (1, с. 219), *гіллячка* (8 уживань (1, с. 180, 181, 220, 222)), *глиця* (2 вживання (1, с. 219, 222)), *кора* (1, с. 190), *коріння* (4 вживання (1, с. 180, 181, 223)), *корінь* (4 вживання (1, с. 190, 193, 208, 219)), *лист* (1, с. 220) та зменшене *листочок* (1, с. 179), *пень* (4 вживання (1, с. 219, 222)) та зменшене *пеньок* (2 вживання (1, с. 219, 220)), *скалка* (5 уживань (1, с. 191, 193)), *стовбур* (2 вживання (1, с. 212, 222)), *тріска* (1, с. 178), *хвоя* (5 уживань (1, с. 181, 186, 190, 191, 223)), *шишка* (1, с. 189); трави: *стеблина* (1, с. 182), *стебло* (1, с. 182); квітки: *черевичок* (вид квітки) (1, с. 185). Усього – 51 вживання;

з) назви об'єктів купного існування рослин: *зарослі* (заросль) (2 вживання (1, с. 180, 217)), *ліс* (54 вживання (1, с. 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 198, 199, 201, 202, 204, 206, 209, 213, 217, 218, 219, 220, 222, 223)) та прикметник *лісовий* (8 уживань (1, с. 179, 180, 190, 207, 218, 219, 220)), *отава* (3 вживання (1, с. 182, 186, 194)), *паша* (1, с. 186), *пуща* (1, с. 219), *сіножать* (4 вживання (1, с. 187, 189, 212)), *сінокіс* (1, с. 209). 74 вживання;

к) найменування сухих рослин: *бадилина* (1, с. 195), *сіно* (10 уживань (1, с. 179, 186, 188, 189, 199, 205, 206, 207, 208, 231)) і пестливе *сінце* (1, с. 197). Усього – 12 уживань;

л) назви навколорослинних об'єктів: *бабельки* (1, с. 194), *вінок* (1, с. 189), *копиця* (2 вживання (1, с. 188, 206)), *поліг* (1, с. 186). 5 уживань;

м) прикметники, утворені від назв рослин: *вишневий* (1, с. 189), *дерев'яний* (3 вживання (1, с. 197, 227)), *черешневий* (2 вживання (1, с. 217, 226)). Усього – 6 уживань.

Усього у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» нараховуємо 303 вживання назв рослин.

Окремо слід сказати про назви грибів. Оскільки біологи не зараховують їх ні до рослин, ні до тварин, то в нашому дослідженні ніби й не варто говорити про їхні назви. Проте ми вирішили виокремити й ці найменування, бо вони все ж належать до понять живої природи. Таких назв у повісті небагато. Це: *гриб* (1, с. 219), *гадяр* (1, с. 219), *голубінка* (1, с. 219). Усього – 3 вживання.

Особливий світ складає в повісті тваринний світ, який ніби живе спільним життям з людиною, і людина не може існувати поза межами цього світу. Фауноназви у творі письменник уживає дуже часто, надаючи повісті необхідного колориту й стилістичного забарвлення. До назв тварин, що вжиті в повісті, належать:

а) свійські:

1) загальні збірні назви: *маржина* (10 уживань (1, с. 179, 184, 190, 191, 192, 205, 206, 208)) та пестливе *маржинка* (8 уживань (1, с. 179, 199, 203, 204, 205, 207, 208, 215)), *худоба* (10 уживань (1, с. 200, 202, 206, 207, 208, 209, 211, 212)) та похідні іменники *худібка* (12 уживань (1, с. 191, 192, 198, 202, 205, 207, 208, 209, 212)), *худібчина* (1, с. 225) та прикметник *худоб'ячий* (1, с. 209). Загалом – 42 вживання;

2) назви різних видів свійських тварин: *баран* (3 вживання (1, с. 187, 206, 223)) та зменшувально-пестливі форми *баранець* і *баранчик* (1, с. 197) (варто зазначити, що ці форми використані в тексті коломийки), *бугай* (1, с. 195), *вівця* (52 вживання (1, с. 184, 186, 187, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 224) і зменшено-пестливе *овечка* (13 уживань (1, с. 184, 185, 186, 187, 192, 192, 195, 196, 199, 202, 204, 208)) та прикметник *овечий* (6 уживань (1, с. 193, 196, 197, 207)), а також збірне *дроб'єта* (3 вживання (1, с. 184, 196, 197)), окрім того, такі назви, як *ягниця* (1, с. 206) та пестливе *ягничка* (4 вживання (1, с. 208, 210, 211)) і назва маляти *ягня* (7 уживань (1, с. 184, 185, 195, 205, 206)) та молоді вівці *ярка* (1, с. 184), *кінь* (8 уживань (1, с. 182, 194, 201, 207, 213, 214, 224)), згрубіле *коняка* (1, с. 221) та прикметник *кінний* (1, с. 183), *коза* (11 уживань (1, с. 181, 182, 187, 196, 221)), *корова* (27 уживань (1, с. 180, 181, 182, 186, 187, 189, 192, 194, 195, 195, 199, 204, 205, 207, 208, 210, 212, 214)), *цап* (3 вживання (1, с. 181, 187)). 144 вживання. Усього – 186 використань.

Слід наголосити, що серед цих уживань найбільша кількість належить іменникові – та синонімам до нього, що складає 92 вживання. Це, на нашу думку, є природним у названій повісті, оскільки йдеться про побут гуцулів, у яких вівчарство – основний вид виробництва;

б) назви свійських тварин за мастю та іншими зовнішніми ознаками: *біляня* (1, с. 206), *голубаня* (4 вживання (1, с. 180, 182, 184, 206)), *жовтаня* (3 вживання (1, с. 180, 182, 184)) – про корови, *круторіжка* (2 вживання (1, с. 197)) – про вівцю. Загалом – 10 уживань;

в) найменування собак та їх порід та кличок: *пес* (2 вживання (1, с. 195, 205)), *собака* (3 вживання (1, с. 194, 199)), *вівчарка* (6 уживань (1, с. 192, 194, 198, 202)), *Мурко* (2 вживання (1, с. 193)). Усього – 13 використань;

г) дикі тварини: 1) загальні збірні назви: *звір* (4 вживання (1, с. 191, 192, 205, 207)) та *звіря* (1, с. 185), *самичка* (1, с. 186). Усього – 6 використань; 2) назви різних видів диких тварин: *білиця* (1, с. 189), *ведмідь* (в одному місці з уточненням породи: *бурий ведмідь* (1, с. 189)) (9 уживань (1, с. 179, 186, 189, 198, 199, 202, 204, 207, 221)) та синоніми до назви *ведмідь* – *великий* (1, с. 199) та «*вуйко*» (3 вживання (1, с. 190, 195, 199)), *вовк* (1, с. 207), *засць* (3 вживання (1, с. 179, 225, 226)), *олень* (2 вживання (1, с. 179, 198)), *серна* (3 вживання (1, с. 179, 198)). Усього – 23 вживання;

д) назви птахів та їх видів: *птах* (2 вживання (1, с. 179, 223)), *ворона* (1, с. 214), *голуб* (1, с. 187), *голубець* (тобто *голуб* (*діал.*) (1, с. 182), *готур* (глухар) (1, с. 190), *зозуля* (1, с. 179) та зменшено-пестливі назви *зозулька* (2 вживання (1, с. 187)) та *зозуленька* (1, с. 186), *каня* (1, с. 179), *орел* (1, с. 190). Загалом – 12 уживань;

е) назви комах: *воша* (1, с. 199), *метелик* (1, с. 182), *муха* (4 вживання (1, с. 193, 194, 226)), *цвіркун* (1, с. 209). 7 використань;

ж) найменування плазунів: *вуж* (1, с. 206), *гадина* (1, с. 205), *гадюка* (2 вживання (1, с. 190, 213)) та прикметник *гадючий* (2 вживання (1, с. 180, 191)). Усього – 6 уживань;

з) назви риб: *в'юн* (1, с. 213). Одне вживання;

к) найменування земноводних: *жаба* (5 уживань (1, с. 185, 205)).

5 використань;

л) назви безхребетних тварин: *рак* (1, с. 212). Одне вживання;

м) назви казкових тварин: *змій* (1, с. 192). Одне використання;

н) частини тіла тварин, птахів і под.: *бік* (1, с. 194), *борідка* (у кози) (1, с. 196), *вим'я* (4 вживання (1, с. 195, 196, 206)), *вовна* (10 уживань (1, с. 192, 193, 194, 197, 202, 206, 209)) та прикметник *вовнистий* (1, с. 193), *голова* (4 вживання (1, с. 181, 182, 193, 196)), *зуба* (3 вживання (1, с. 193, 194, 196)), *дійка* (2 вживання (1, с. 196, 206)), *зуб* (5 уживань (1, с. 192, 193, 193, 194, 202)), *ікло* (1, с. 194), *карк* (1, с. 193), *коліно* (1, с. 192), *копито* (1, с. 194); *крило* (4 вживання (1, с. 190, 193, 213, 223)), зменшувально-пестливе *крильце* (2 вживання (1, с. 180, 186) та прикметник *крилатий* (1, с. 192), *лаба* (4 вживання (1, с. 179, 186, 209, 218) і *лапа* (1, с. 195) та зменшено-пестливе *лапка* (1, с. 196), *лій* (1, с. 196), *морда* (1, с. 193), *нога* (9 уживань (1, с. 192, 193, 195, 196, 198)) і зменшене *ніжка* (1, с. 192), *око* (3 вживання (1, с. 184, 186, 206)), *ріг* (1, с. 198) та зменшене *ріжок* (1, с. 196), *тіло* (1, с. 202), *хвіст* (3 вживання (1, с. 193, 195, 202)), *хребет* (2 вживання (1, с. 193, 194)), *шерсть* (3 вживання (1, с. 192, 193, 208)), *шия* (1, с. 195), *шкура* (1, с. 199), *язик* (2 вживання (1, с. 194, 206)). Усього – 78 уживань;

о) назви груп тварин: *ботей* (1, с. 204), *отара* (10 уживань (1, с. 192, 193, 194, 195, 196, 202)), *стадо* (2 вживання (1, с. 198, 204)). Загалом – 12 використань;

п) найменування осідків тварин, птахів, комах: *гніздо* (1, с. 213), *муравлисько* (2 вживання (1, с. 209, 210)). 3 вживання;

р) назви предметів життєдіяльності тварин: *павутиння* (2 вживання (1, с. 211)). 2 використання;

с) прикметники, пов'язані з назвами тварин: *воластий* (у ж. р. у означенні до іменника *шия*) (3 вживання (1, с. 195, 204, 207)), *кітний* (1, с. 187), *комариний* (1, с. 190). 5 уживань.

У повісті «Гіні забутих предків» Михайло Коцюбинський робить 323 вживання назв тварин.

Окремо слід виділити дієслова, що пов'язані з життєдіяльністю рослин та тварин:

а) дія, пов'язана з ростом, цвітіння і под. рослин: *косичити* (6 уживань (1, с. 179, 182, 188, 189, 194, 209)), *розсівати* (1, с. 194), *розцвітатися* (1, с. 182), *самосійний* (1, с. 187), *цвісти* (1, с. 218). Усього – 10 уживань;

б) видавання звуків тваринами, птахами: *бляти* (про вівцю) (7 уживань (1, с. 186, 192, 195, 204, 207, 208, 214)), *вирікувати* (про корову) (1, с. 184), *гутіти* (про глухаря) (1, с. 190), *закувати* (про зозулю) (2 вживання (1, с. 186, 187)); *кувати* (про зозулю) (1, с. 187), *ржати* (про коня) (2 вживання (1, с. 207, 214)), *рикати* (про корову) (3 вживання (1, с. 207, 209, 214)), *русти* (про корову) (1, с. 204) та іменники, які позначають цей процес: *ревіння* (1, с. 195), *рик* (3 вживання (1, с. 202, 206, 208)), *писк* (1, с. 190). Загалом – 21 використання;

в) дія тварини: *гніздитися* (2 вживання (1, с. 195, 219)), *загніздитися* (1, с. 184). 3 вживання;

г) фізіологічні процеси у тварин: *котитися* (2 вживання (1, с. 205, 208)), *уположатися* (2 вживання (1, с. 205, 208)). Усього – 4 використання.

Усього – 38 використань названих лексичних одиниць.

Як бачимо, у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» трапляється 667 використань назв тварин і рослин 213 лексичних одиниць. Загалом повість нараховує 15936 уживань слів, то ж відсоток використання назв тварин і рослин високий та становить майже 5% від усієї кількості слів у творі.

Природною для повісті «Тіні забутих предків» є наявність чималої кількості діалектизмів на позначення рослин і тварин. Гуцулізми, які вживає М. Коцюбинський, він часто пояснює сам або вони зрозумілі з контексту. Скажімо, діалектизм *храбуст* має два значення: 1) тверда соковита трава; 2) осот. Автор уживає цей іменник у другому значенні, що видно із контексту, оскільки гуцулізм поданий в однорідному ряду назв видів рослин, а не родових найменувань: *Тремтять кучеряві овечі хвости, а голови всі нахилились, і білі плескати зуби вигризують у корінь солодку бриндушу, храбуст або рожевий горішок* (1, с. 193). Іншим контекстуальним діалектизмом є іменник царівник, значення якого не подає жоден словник. Лише мешканець Гуцульщини може пояснити слово або ж читач може здогадатися із контексту, що це калюжниця, оскільки йдеться про весну, свято Юрія і т. ін. (1, с. 185).

До діалектних назв рослин належать: *афина, бриндуша, бурак, буришка, грань, гаджуга, тогози, жереп, кукурудз, лабуштан, храбуст, царівник*.

У цьому ряду гуцулізмів можна було б і назвати іменник *підойма* (тобто герань), оскільки тлумачення цієї лексеми не подає академічний словник української мови, що можна було б уважати, що слово діалектне, але Борис Грінченко у «Словнику української мови» [3, с. 120] наводить значення цієї рослини. З огляду на це ми не причислюємо іменник *підойма* до діалектизмів.

Окрім того, у повісті вжито два гуцулізми-назви грибів: *гадяр і голубінка*. Автор причислює *голубінку* до отруйних («поганих») грибів (1,

с. 219). Услід за М. Коцюбинським це повторює й академічний словник української мови [13, Т. 2, с. 123]. Насправді ж голубінка – їстівний гриб із пластинчатою шапкою, яку, перед тим як готувати, слід облупити. Той же словник також подає назву ягоди ялівцю як *тогоз*. Очевидно, така форма може існувати, оскільки ягода може бути одинична. Усе ж у розмовній практиці гуцулів фактично не трапляється вживання цього іменника в однині (як, до речі, і у творі), тому ми вирішили подати цей іменник у словнику як множинний.

До діалектних назв тварин належать: *ботей*, «*вуйко*», *гадина*, *голубець*, *готур*, *дроб'ета*, *лаба*, *маржина*, *маржинка*. Як бачимо, діалектизмів-назв тварин у творі менше, ніж назв рослин. На нашу думку, це пов'язано із певними історичними процесами. Гуцули, прийшовши в гори, уже, вочевидь, мали назви тварин, тому лише деякі найменування зазнали спотворення або отримали синоніми-діалектизми. Рослини, які траплялися в горах, були здебільшого невідомі людям, що тут оселилися, тому вони або добирали назву, або ж спотворювали вже відому: *кукурудз*, *бурак* тощо. Усе ж наші припущення існують лише на рівні гіпотези, тому твердити про це однозначно ми не можемо. Цікаво, що подекуди автор уживає паралельно назви діалектні й літературні. Наприклад: *лаба* і *лапа*, *кукурудз* і *кукурудза*, *вівці* і *дроб'ета* та ін. Іноді це виправдано стилістично й контекстуально, а іноді таке використання є незрозумілим. Так, уживання іменника *кукурудза*, тобто літературний варіант, на нашу думку, не вельми виправдане, оскільки вжите в мовленні персонажів, які не могли так висловлюватися (1, с. 227).

Чимала кількість назв рослин і тварин ужита автором у складі порівнянь. Оскільки порівняння виникли на основі асоціацій, то зрозумілим є те, що найбільше порівнювали з тим, що найближче: з рослинами й тваринами. М. Коцюбинський передає цю особливість народного світовідчуття в повісті й використовує порівняння, у склад яких увіходять назви рослин і тварин. Наприклад: *бадилина* (*Стоїш тут маленький, як бадилина у полі* (1, с. 195)), *баран* (*Скакав по каміннях, як дикий баран, ледве ловлячи віддих відкритим ротом, калічив руки і ноги, припадав грудьми до гострої скелі, тратив часами ґрунт під ногами і крізь гарячий туман бажання, в якому котився в долину, чув тільки, як його налить дорогий голос: / – Іва-а!..* (1, с. 223)); *ведмідь* (*Котивсь зеленими царинками, маленький і білий, наче банька кульбаби, безстрашно забирався у темний ліс, де таджуги кивали над ним галузками, як ведмідь лабами* (1, с. 179)); *Блукав по лісі, поміж камінням, в заламах, як ведмідь, що залузує рани, і навіть голод не міг прогнати його в село* (1, с. 204); *Він прижмурював очі, поцмокував ротом, трусив животом, а його ноги, оброслі, як у ведмеда, незграбно тупцали на однім місці, згинались і розгинались, як грубі обіддя* (1, с. 221)); *в'юн* (*Він вився, як в'юн, по горі, завертаючи хмару, моцувався із нею, спирав...* (1, с. 213)); *голуб* (*Марічка обзивалась на гру фляри, як самичка до дикого голуба, – співанками* (1, с. 187)); *звіря* (*Вони робили собі*

курбалю у потоці, глибоке місце, і, роздягшись, бовтались в нім, як двоє лісних **звірят**, що не знають, що таке сором (1, с. 185)); квітка (Вони, здається, гоїдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять **квітки** самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах (1, с. 187); Іван брів серед них, як по озерах **квіток**, нагинаючись часом, щоб закосичить кресаню жмутком червоної грані або блідим вінком невістульки (1, с. 189); Синій дим вився крізь шпари дахівок, густо окутував хати, що розцвітались на зелені гір, як великі блакитні **квітки** (1, с. 217)); кінь (Летить од Чорногори, як розгнуданий **кінь**, б'є копитами трави і розмечує гривою згуки флюяри (1, с. 194); І хмара раптом спинилась. Підняла здивовано край, сперлась, як **кінь** на задні ноги, заклекотіла внутрішнім гнівом, одчасм знесилля і вже просила: / – Пустити! Де ся подіну? (1, с. 213)), комариний (Він хотів крикнути на всі легені, щоб луна покотилась з гори на гору, аж до крайнеба, щоб захитати море верхів, але раптом почув, що його голос пропав би у сих просторах, як **комариний** писк... (1, с. 190)); коняка (Піт краплями виступав круг очей, стікав струмочком од чола до рота, під пахвами й на животі блищало у нього, як у коняки, а чугайстир вже розійшовся... (1, с. 221)); корінь (Вона робила, що тільки знала, аби худоба була така тиха, як **корінь** в землі, така манниста, як у потоці вода (1, с. 208)), кульбаба (Котивсь зеленими царинками, маленький і білий, наче банька **кульбаби**, безстрашно забирався у темний ліс, де гаджуги кивали над ним галузками, як ведмідь лабами (1, с. 178)), лишай (Блакитне небо замазалося сірим, море гір потемніло, полонина погасла, і отара овець повзе по ній, як сірий **лишай** (1, с. 193)); метелик (На сонячній плямі полянки, що закралась в похмурі царство смерек, скакав біленький хлопчик, немов **метелик** пурхав зі стебла на стеблину, а обидві корови – жовтаня і голубаня, просунувши голови межі галузки, привітно дивились на нього, жуяючи жуїку, та зрідка дзвонили йому до танцю (1, с. 182)), муха (Дз-з... – тонко співає він в одколоту скалку, докучно бринить, як **муха** (1, с. 193); Тонко заводить вориння, як **муха** в тенетах, скигить біль нестерпучий, плаче самотній сум... (1, с. 193)); овечка (А над ними розстелилося небо, ся полонина небесна, де випасаються зорі, як білі **овечки** (1, с. 202)); отара (Чорні гори залляли долини, як велетенська **отара** (1, с. 202)); птах (Чорна важка гора розправила крила смерек і вмить, як **птах**, пурхнула над ним у небо, а гостра смертельна цікавість опекала мозок: об що стукнеться голова? (1, с. 223)); рак (Боровся з вітром, розкидав ноги, неначе **рак**, хапався руками за камінь і все дерся на верх (1, с. 212)); самичка (Марічка обзивалась на гру флюяри, як **самичка** до дикого голуба, – співанками (1, с. 186)), смерека (Йойкнула челядь, кинулась одтягати, а вже людина з лицем червоним, як його гачі, тяла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята **смерека** (1, с. 183)); смерічка (Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як **смерічка**, мастив кучері маслом, носив широкий черес і шишу кресаню (1, с. 185)); трава (Не хоче, а вже пливе, як пливуть **трави** зеленим потоком... (1, с. 195)); Повні

води, на яких плава земля, піднесуть її вище до сонця, Юрій закосичить ліси і царинки, вівця ме обростати у вовну, як літом земля **травною**, а сінокоси спічнуть од худібки, заростаючи велико зелом (1, с. 209)); цвіт (Як блиск на небі, як черешневий **цвіт**... нетривке й дочасне (1, с. 217); В піднятому кутику вуст немов застрягло гірке міркування: що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий **цвіт**... (1, с. 226)). Усього 32 вживання порівнянь з назвами рослин чи тварин. Така особливість указує на одну із основних ознак імпресіонізму, для якого характерними є порівняння з природними об'єктами.

На імпресіоністичні ознаки вказують також метафоричні словосполучення, що називають природні об'єкти. Наприклад, ліси, гори, усе, що зеленіє, М. Коцюбинський називає *зелена воля*: *Хоч йому тяжко було покидати Марічку, а проте сонце і та шумлива зелена воля, що підпирала верхами небо, вливали в нього бадьорість* (1, с. 189), *а зелень трави – зеленим вогнем* (*Сонце залляло овечу вовну, розклавшись веселкою в ній, запалило трави зеленим вогнем, за вівчарями ідуть довгі їх тіні* (1, с. 193)). Загалом прикметник *зелений* та спільнокореневі слова ужиті автором у повісті 34 рази. Звісно, кольористичні епітети це тема іншої розвідки, але для нашого дослідження цікаве саме використання прикметника *зелений*, оскільки він є назвою рослинної барви.

У повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинський також послуговується фразеологізмами, до складу яких увіходять назви рослин чи тварин. До таких належать: *як билина в полі* (1, с. 195), *куди коні не доіржуть, корови не дорікують, вівці не доблеюють, ворони не долітають* (1, с. 214), *ноги, оброслі, як у ведмедя* (1, с. 221), *вився, як в'юн* (1, с. 213), *щібав голубці* (1, с. 182), *сухі дуби цвіли* (1, с. 218), *немов метелик пурхав* (1, с. 182), *як муха в тенетах* (1, с. 193), *скочить на ноги* (1, с. 192), *як комариний писк* (1, с. 190), *як птах* (1, с. 223), *брещуть собаки* (1, с. 199).

На окремі розвідки заслуговують вивчення назв тварин і рослин у складі метафор у повісті «Тіні забутих предків» та епітети, дібрані автором до назв тварин і рослин, у цьому творі.

Отже, номінативна система, виявлена в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», відзначається певною специфікою, зумовленою насамперед тим, що дія відбувається в особливій місцевості, з притаманним лише їй колоритом та мовним матеріалом.

Література

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Вовк Хв. – Прага : LEGIOGRAFIE, 1916. – С. 166–170.
2. Войтович В. Українська міфологія / Войтович В. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. / Б. Грінченко. – К. : [б. в.], 1907–1909. – Т. 3. – 506 с.

4. Гуйванюк Н. Номінативна деривація і кореферентність синтаксичних одиниць / Н. Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 276–277. – С. 174–179.
5. Етимологічний словник української мови. У семи томах / [ред. кол. О. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 572 с.
6. Колесник П. Коцюбинський художник слова / Колесник П. – К. : Наукова думка, 1984. – 535 с.
7. Куйбіда В. Народна ботаніка / Куйбіда В., Шаповал Л., Мороз І. – К. : ІСДОУ, 1995. – 150 с.
8. Лексикон загального та порівняльного мовознавства / [б. а.]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
9. Масальський В. Мова і стиль творів М. Коцюбинського / Масальський В. – К. : Радянська школа, 1965. – 128 с.
10. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу / Митрополит Іларіон. – К. : Волинь, 1965. – 424 с.
11. Поліщук Я. І ката, і героя він любив : Михайло Коцюбинський. Літературний портрет / Поліщук Я. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
12. Потебня А. Символ и миф в народной культуре : собрание трудов / Потебня А. – М. : Лабиринт, 2000. – 480 с.
13. Словник української мови : в 11-и т. / [за заг. ред. І. Білодіда] – К. : Наукова думка, 1970–1980.
14. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Дятчук, Н. Неровня, Т. Федоренко]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
15. Фесенко Г. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України / Г. Фесенко, А. Бокотей. – К.–Л., 2000. – 44 с.

Список використаних джерел

1. Коцюбинський М. Твори в семи томах / Коцюбинський М. – К. : Наукова думка, 1974. – Т. 3. – 432 с.
2. Коцюбинський М. Твори в семи томах / Коцюбинський М. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 6. – 312 с.

References

1. Vovk Khv. Studii z ukraïnskoï etnohrafii ta antropolohii / Vovk Khv. – Praha : LEGIOGRAFIE, 1916. – S. 166–170.
2. Voitovych V. Ukraïnska mifolohiia / Voitovych V. – K. : Lybid, 2002. – 664 s.
3. Hrinchenko B. Slovar ukraïnskoï movy : u 4 t. / B. Hrinchenko. – K. : [b. v.], 1907–1909. – Т. 3. – 506 s.
4. Huivaniuk N. Nominatyvna deryvatsiia i koreferentnist syntaksychnykh odynyt / N. Huivaniuk // Naukovyi visnyk Chernivetskoïho universytetu. – Slov'ianska filolohiia. – Chernivtsi : Ruta, 2006. – Vyp. 276–277. – S. 174–179.

5. Etymolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy. U semy tomakh / [red. kol. O. Melnychuk]. – K. : Naukova dumka, 1985. – T. 2. – 572 s.
6. Kolesnyk P. Kotsiubynskyi khudozhnyk slova / Kolesnyk P. – K. : Naukova dumka, 1984. – 535 s.
7. Kuibida V. Narodna botanika / Kuibida V., Shapoval L., Moroz I. – K. : ISDOU, 1995. – 150 s.
8. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho movoznavstva / [b.a.]. – Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. – 636 s.
9. Masalskyi V. Mova i styl tvoriv M. Kotsiubynskoho / Masalskyi V. – K. : Radianska shkola, 1965. – 128 s.
10. Mytropolyt Ilarion. Dokhrystyianski viruvannia ukraïnskoho narodu / Mytropolyt Ilarion. – K. : Volyn, 1965. – 424 s.
11. Polishchuk Ia. I kata, i heroia vin liubyv : Mykhailo Kotsiubynskyi. Literaturnyi portret / Polishchuk Ia. – K. : VTs «Akademiia», 2010. – 304 s.
12. Potebnia A. Simvol y mif v narodnoi kulture : sobranie trudov / Potebnia A. – M. : Labirint, 2000. – 480 s.
13. Slovnyk ukraïnskoi movy : v 11-y t. / [za zah. red. I. Bilodida] – K. : Naukova dumka, 1970–1980.
14. Slovnyk frazeolohizmiv ukraïnskoi movy / [uklad. : V. Bilonozhenko, I. Hnatiuk, V. Diatchuk, N. Nerovnia, T. Fedorenko]. – K. : Naukova dumka, 2003. – 1104 s.
15. Fesenko H. Anotovanyi spysok ukraïnskykh naukovykh nazv ptakhiv fauny Ukrainy / H. Fesenko, A. Bokotei. – K.–L., 2000. – 44 s.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Kotsiubynskyi M. Tvory v semy tomakh / Kotsiubynskyi M. – K. : Naukova dumka, 1974. – T. 3. – 432 s.
2. Kotsiubynskyi M. Tvory v semy tomakh / Kotsiubynskyi M. – K. : Naukova dumka, 1975. – T. 6. – 312 s.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом, доцентом
кафедри германської філології
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
Чередник Тетяною Павлівною*

Стаття надійшла до редакції 6 листопада 2015 року